

УДК 351.74.08(477)«196» DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.3.02>

Володимир Анатолійович Греченко,

доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра гуманітарних дисциплін та українознавства (завідувач);
 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ
ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ
ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ
В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У СЕРЕДИНІ 60-х рр. XX ст.**

У статті досліджено основні аспекти правового регулювання діяльності міліції Української РСР у межах реалізації виправно-трудової політики в середині 60-х рр. XX ст. Зазначено, що виправно-трудова політика радянського періоду характеризувалася репресивністю та суттєвими обмеженнями прав особи. Проаналізовано порядок проведення амністії 1967 р. в республіці, правове регулювання виконання покарань у вигляді виправних робіт без позбавлення волі, адміністративний нагляд органів міліції за особами, які звільнялися з місць позбавлення волі. Розкрито порядок застосування примусового лікування щодо психічно хворих осіб, а також висвітлено заходи Міністерства охорони громадського порядку республіки, спрямовані на притягнення до відповідальності працівників міліції, які допускали порушення законності під час охорони та конвоювання заарештованих громадян.

Ключові слова: Україна, 60-ті рр. XX ст., Міністерство охорони громадського порядку УРСР, міліція, пенітенціарна система, виправно-трудова політика.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Цілеспрямований курс України на впровадження системи європейських цінностей в усі сфери життєдіяльності держави та суспільства зумовлює суттєві зміни у функціонуванні державної влади й управління. Це, своєю чергою, породжує потребу в реальному переосмисленні та критичному аналізі чинної нормативної бази, а також у внесенні до неї відповідних змін і доповнень. Конституція України проголошує, що найвищою соціальною цінністю в державі є права людини, а їх гарантування – пріоритетний обов'язок держави. Це повною мірою стосується і кримінально-виконавчої системи, зокрема у сфері виконання покарань. Політика в цій галузі є складовою загальнодержавної політики протидії злочинності, а отже – важливим

елементом забезпечення безпеки громадян. На сучасному етапі історичного розвитку нашої держави нагальним завданням є істотна трансформація чинних соціально-правових відносин, їх адаптація до потреб глибшої ресоціалізації й реального виправлення засуджених, а також забезпечення диференційованих умов тримання залежно від ступеня соціальної небезпеки. У попередні періоди у процесі реалізації виправно-трудової політики було накопичено певний досвід, який потребує ретельного аналізу та осмислення з теоретичного і практичного поглядів.

Стан дослідження проблеми

Слід зазначити, що станом на початок 2025 року вже опубліковано чимало праць, у яких розглядаються окремі історико-правові аспекти становлення та розвитку пенітенціарної системи в Україні. Зазначені проблеми висвітлено, зокрема, у таких виданнях: монографіях І. Г. Богатирьова та О. І. Богатирьової *«Державна кримінально-виконавча служба України (історія та сучасність)»* [1], Д. В. Ягунова *«Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування»* [2], А. А. Даля і С. Є. Абламського *«Тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному провадженні»* [3]; докторській дисертації Є. Ю. Барабаша *«Адміністративно-правові засади управління державною кримінально-виконавчою службою України»* [4]; навчальному посібнику *«Кримінально-виконавча система України: історія і сучасність»* [5]; а також у статті М. С. Пузирьова та А. В. Попружної *«Історико-правові засади становлення і розвитку слідчих ізоляторів як суб'єктів виконання судових рішень щодо засуджених та ув'язнених в Україні»* [6]. Водночас у цих працях, як правило, подано загальну характеристику радянської виправно-трудової політики, зосереджено увагу переважно на періодах 20–30-х і 70–80-х рр. XX ст., тоді як 60-ті рр. лише побіжно згадуються в кількох реченнях. Отже, цей період розвитку радянської виправно-трудової системи слід вважати недостатньо дослідженим.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є проаналізувати правову регламентацію виправно-трудової системи в УРСР у середині 60-х рр. XX ст. – до ухвалення в 1969 р. Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік та Виправно-трудового кодексу УРСР, прийнятого Верховною Радою УРСР у 1970 р.

Поставлена мета конкретизується в таких завданнях:

- охарактеризувати сутність виправно-трудової політики в УРСР у 60-ті рр. XX ст.;
- визначити основні засади правового регулювання діяльності міліції щодо виконання покарання у вигляді виправних робіт без позбавлення волі;

– виявити недоліки в діяльності органів міліції щодо реалізації амністії 1967 р. стосовно умовно засуджених, а також порушення законності під час охорони та конвоювання заарештованих громадян.

Наукова новизна дослідження

Уперше розглянуто основні аспекти правового регулювання діяльності пенітенціарних установ в УРСР у середині 60-х рр. XX ст. Доповнено характеристику радянської виправно-трудової системи як репресивної за своєю суттю, з надмірним централізмом в організаційній структурі. Уточнено й доповнено відомості щодо реалізації Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про амністію у зв'язку з 50-річчям Великої Жовтневої соціалістичної революції» 1967 р.; виконання покарань у вигляді виправних робіт без позбавлення волі; правової регламентації адміністративного нагляду органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі; порядку застосування примусового лікування та інших заходів медичного характеру стосовно осіб із психічними розладами; порушень законності, допущених працівниками міліції під час охорони та конвоювання заарештованих громадян.

Виклад основного матеріалу

Одним із важливих напрямів діяльності міліції впродовж усього періоду її існування була участь у формуванні системи наглядових, соціальних, виховних і профілактичних заходів, які застосовувалися до засуджених та осіб, узятих під варту.

Станом на початок 1968 р. на території 13 областей України на будівництві підприємств народного господарства працювала 13 431 особа, умовно звільнена з місць позбавлення волі. Облік та адміністративний нагляд за умовно звільненими здійснювали 24 спецкомендатури, створені при органах міліції.

31 жовтня 1967 р. було видано Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про амністію у зв'язку з 50-річчям Великої Жовтневої соціалістичної революції» (далі – Указ про амністію), який поширювався і на умовно звільнених. За даними управлінь охорони громадського порядку (далі – УОГП) областей, на початок 1968 р. під його дію підпадали 8 052 особи, що становило 22 % від загальної кількості умовно звільнених.

Ще в листопаді 1967 р. Міністерство охорони громадського порядку (далі – МОГП) УРСР провело республіканську нараду начальників обласних виправно-трудових установ, працівників спецвідділів, начальників відділів служби УОГП та комендантів спецкомендатур щодо організації та проведення роботи з виконання Указу про амністію.

Станом на 1 січня 1968 р. з 3 052 осіб, які підпадали під амністію, комісіями було розглянуто матеріали щодо 2 454 осіб (80,4 %), з яких

амністію застосовано до 1 985 осіб (80,9 % від числа розглянутих), а 469 особам (19,1 %) – відмовлено. Серед звільнених за амністією 138 осіб виявили бажання залишитися та продовжували працювати на об'єктах будівництва народного господарства. Матеріали щодо 598 осіб (19,6 %) залишилися нерозглянутими – переважно це були справи осіб, засуджених за автоаварії. Вказівкою з боку органів прокуратури їхній розгляд призупинили до отримання додаткових роз'яснень. Згодом це питання було вирішено, і роботу з реалізації амністії завершено.

Амністія щодо умовно звільнених осіб успішно пройшла у Вінницькій, Кримській та Хмельницькій областях, де було розглянуто понад 95 % матеріалів на осіб, які підпадали під дію Указу про амністію. На день видання Указу про амністію в камерах попереднього ув'язнення (далі – КПУ) органів міліції республіки утримувалося 2 846 адміністративно заарештованих осіб, з яких 2 485 (87,8 %) були звільнені від покарання, а 349 особам в амністії було відмовлено.

У зв'язку з амністією також було звільнено від штрафу 13 689 осіб, зокрема: за порушення громадського порядку – 3 573 особи, за появу в громадських місцях у п'яному вигляді – 8 404 особи. Найбільшу кількість осіб було звільнено від штрафу в таких областях: Донецькій – 2 465 осіб, Дніпропетровській – 1 375, Одеській – 849, Полтавській – 409, місті Києві – 3 853 та місті Харкові – 1 374 особи.

Із метою перевірки та надання практичної допомоги в роботі із проведення амністії серед умовно звільнених було здійснено виїзди працівників відділу служби до Кіровоградської, Харківської та Полтавської областей, а у межах амністії щодо звільнення від адміністративних покарань – до Тернопільської та Житомирської областей.

У результаті проведених перевірок і вивчення стану роботи щодо виконання Указу про амністію МОГП УРСР встановило, що в багатьох органах міліції мали місце серйозні недоліки. Зокрема, начальники Лозовського, Куп'янського та Зміївського районних відділів міліції (далі – РВМ) Харківської області, а також Кіровоградського міського відділення міліції (далі – МВМ), де діяли спецкомендатури, фактично самоусунулися від організації відповідної роботи, не вникали в її суть і не надавали спецкомендатурам практичної допомоги. У зазначених спецкомендатурах було виявлено повільність і тягачину під час підготовки матеріалів для розгляду комісіями з амністії. Нерідко подані матеріали містили лише відомості про ставлення умовно звільнених до праці, не висвітлюючи їхню загальну поведінку. Це призвело до того, що в Харківській області амністію було неправомірно застосовано до 13 умовно звільнених осіб, які порушували режим і не піддавали звільненню. У Кременчуцькому МВМ Полтавської області для розгляду комісією було представлено матеріали на

п'ять умовно звільнених осіб, які за складом учинених злочинів не підпадали під дію амністії.

Усі ці недоліки негативно позначалися на роботі комісій, унаслідок чого розгляд матеріалів щодо осіб, які підпадали під амністію, дещо затягнувся. Так, станом на 1 січня 1968 р. за два місяці роботи на Луганщині з 213 осіб, що підлягали амністії, було амністовано лише 56 осіб (26,2 %); у Харківській області – із 252 осіб амністовано 150 (59,5 %); у Запорізькій – зі 100 осіб амністовано 43 (43 %); у Кіровоградській – із 249 осіб амністовано 164 (65,9 %). Документи на умовно звільнених, щодо яких було ухвалено рішення про амністію, у спецкомендатурах Харківської, Полтавської та Кіровоградської областей оформлювалися несвоєчасно, недбало та неграмотно. Витяги із протоколів комісій під розписку амністованим не оголошувалися та вчасно не долучалися до особових справ.

Під час виїздів на місця про недоліки у виконанні Указу про амністію інформували керівництво УОГП, прокурорів та голів комісій, уживали необхідних заходів для їх усунення.

Станом на 1 листопада 1967 р. на території 20 областей УРСР перебували 80 осіб, звільнених із місць позбавлення волі під підписку про невиїзд та за вироками судів, які підлягали направленню на заслання. У Чернівецькій області їх було 18, у Рівненській – 11, у Луганській, Дніпропетровській та Донецькій – по 6, в Одеській та Івано-Франківській – по 5, у Запорізькій – 4 тощо. Вироки щодо цих осіб органами міліції не виконувалися через те, що в Україні не були визначені місця заслання.

Начальникам УОГП 27 грудня 1967 р. було надано вказівки розглянути матеріали щодо цих осіб для вирішення питання про можливість застосування до них Указу про амністію¹.

29 січня 1968 р. МОГП СРСР видало Інструкцію про порядок виконання покарання у вигляді виправних робіт без позбавлення волі. У ній, зокрема, зазначалося, що виправні роботи без позбавлення волі як міра кримінального покарання відповідно до ст. 25 Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік призначаються терміном до одного року та відбуваються або за місцем роботи засудженого, або в інших місцях у межах району його проживання. Із заробітку засудженого під час відбування виправних робіт здійснювалися утримання в дохід держави в розмірі, встановленому вироком суду, але не більше 20 %.

Відповідно до законодавства, виправні роботи також могли призначатися як міра адміністративного впливу. Такі виправні роботи

¹ ГДА МВС України (Галузевий держ. архів МВС України). Ф. 54. Оп. 1. Спр. 249. Арк. 1–4.

не спричиняли судимості, не були підставою для звільнення з роботи та не переривали трудового стажу. Виправні роботи відбувалися за вироком (ухвалою, постановою) суду на державних і громадських підприємствах, в установах та організаціях. Відбування виправних робіт за трудовою угодою у приватних осіб, а також для учнів навчальних закладів із відривом від виробництва не допускалося.

Щодо осіб, які ухилялися від відбування покарання, інспекція (відділення, відділ) з виправних робіт мала проводити попередню перевірку з метою встановлення їхнього місцезнаходження¹.

Цьому ж напряму діяльності міліції щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань був присвячений Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 26 липня 1966 р., яким затверджувалося Положення про адміністративний нагляд органів міліції за особами, які звільнені з місць позбавлення волі².

У цьому Положенні, зокрема, зазначалося, що адміністративний нагляд устанавлюється для спостереження за поведінкою осіб, звільнених із місць позбавлення волі, попередження вчинення ними злочинів та здійснення на них необхідного виховного впливу. Адміністративний нагляд є примусовим заходом і застосовується щодо повнолітніх осіб:

- а) визнаних судами особливо небезпечними рецидивістами;
- б) засуджених до позбавлення волі за тяжкі злочини або засуджених більше двох разів до позбавлення волі за будь-які умисні злочини, якщо їхня поведінка в період відбування покарання в місцях позбавлення волі свідчить про наполегливе небажання стати на шлях виправлення та залучення до чесного трудового життя;
- в) засуджених до позбавлення волі за тяжкі злочини або засуджених більше двох разів до позбавлення волі за будь-які умисні злочини, якщо вони після відбуття покарання або умовно-дострокового

¹ Інструкція про порядок виконання покарання у вигляді виправних робіт без позбавлення волі : затв. М-вом охорони громад. порядку СРСР 29.01.1968 // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. : у 6 т. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ ; Харків : Мачулін, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період деєсталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). С. 853–859.

² Про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Указ Президії Верховної Ради СРСР від 26.07.1966 // Історія міліції України в документах і матеріалах : у 3 т. / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. Київ : Генеза, 1997. Т. 3: 1946–1990. С. 291–293.

звільнення від покарання систематично порушують громадський порядок та правила соціалістичного гуртожитку та, попри попередження органів міліції, продовжують вести антигромадський спосіб життя.

До осіб, щодо яких встановлювався адміністративний нагляд, могли застосовуватися такі обмеження:

- а) заборона виходу з дому у визначений час;
- б) заборона перебування в окремих пунктах району (міста);
- в) заборона виїзду або обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста);
- г) обов'язок з'являтися до міліції для реєстрації від одного до чотирьох разів на місяць.

Здійснення адміністративного нагляду покладалося на органи міліції.

Адміністративний нагляд міг установлюватися терміном від шести місяців до одного року. У разі необхідності його дозволялося продовжувати щоразу ще на шість місяців, але не довше, ніж на строки, передбачені законом для погашення або зняття судимості за відповідний злочин.

Працівники міліції були зобов'язані систематично контролювати поведінку осіб, щодо яких установлено адміністративний нагляд, уживати необхідних заходів для їх залучення до суспільно корисної праці, а також попереджати і припиняти порушення ними громадського порядку та правил суспільного співжиття¹.

Указом Президії Верховної Ради УРСР «Про відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду» від 11 жовтня 1966 р. була встановлена відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду. Передбачалося, що порушення правил адміністративного нагляду особами, щодо яких його встановлено, тягне за собою адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від 10 до 50 рублів².

¹ Про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Указ Президії Верховної Ради СРСР від 26.07.1966 // Історія міліції України в документах і матеріалах : у 3 т. / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. Київ : Генеза, 1997. Т. 3: 1946–1990. С. 291–293.

² Про відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 11.10.1966 // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. : у 6 т. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ ; Харків : Мачулін, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період деєсталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). С. 795.

У цей же день МОГП УРСР затвердило Інструкцію про порядок застосування Положення про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі.

У ній зазначалося, що виявлення осіб, звільнених із місць позбавлення волі, щодо яких мав бути встановлений адміністративний нагляд, а також оформлення необхідних матеріалів покладалися на оперативних працівників апаратів карного розшуку та відділів боротьби з розкраданням соціалістичної власності. Безпосередньо адміністративний нагляд здійснювали дільничні уповноважені, а на водному та залізничному транспорті – працівники міліції за вказівкою начальника відповідного органу¹.

Міністерство охорони громадського порядку УРСР також здійснювало правове регулювання щодо застосування примусового лікування та інших заходів медичного характеру стосовно психічно хворих осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння. Із цією метою 14 лютого 1967 р. було оприлюднено відповідну Інструкцію².

У ній, зокрема, зазначалося, що відповідно до кримінального законодавства як примусові заходи медичного характеру щодо таких осіб можуть застосовуватися:

- а) поміщення до психіатричної лікарні загального типу;
- б) поміщення до психіатричної лікарні спеціального типу.

Ці заходи застосовувалися до осіб, які вчинили суспільно небезпечні дії у стані неосудності, а також до тих, хто вчинив такі діяння у стані осудності, але захворів на психічну хворобу до винесення вироку або під час відбування покарання, що позбавляла їх можливості

¹ Інструкція про порядок застосування Положення про адміністративний нагляд органів міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі : затв. М-вом охорони громад. порядку УРСР від 11.10.1966 // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. : у 6 т. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ ; Харків : Мачулін, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період деєсталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). С. 795–798.

² Інструкція про порядок застосування примусового лікування та інших заходів медичного характеру щодо психічно хворих, які вчинили суспільно небезпечні діяння : від 14.02.1967 // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. : у 6 т. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ ; Харків : Мачулін, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період деєсталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). С. 795–798.

усвідомлювати свої дії чи керувати ними. Суд міг винести також ухвалу про припинення справи та незастосування примусових заходів медичного характеру у випадках, коли особа за характером учиненого діяння та своїм психічним станом не становила небезпеки для суспільства і не потребувала примусового лікування. У таких випадках суд повідомляв про хворого органи охорони здоров'я. Примусове лікування у психіатричній лікарні загального типу могло бути застосоване судом щодо особи, яка за своїм психічним станом і характером учиненого суспільно небезпечного діяння потребувала госпіталізації та лікування у примусовому порядку.

Під час проведення примусового лікування до хворих могли застосовуватися всі необхідні й апробовані методи лікарської та іншої терапії. У разі, коли результати стаціонарного спостереження викликали сумнів щодо наявності психічного захворювання або обґрунтованості визнання особи неосудною, адміністрація лікарні повинна була призначати лікарську комісію. Мотивований висновок комісії направлявся до суду, який призначив примусове лікування, а також до прокуратури за місцем перебування лікарні для вжиття відповідних заходів¹.

Прокуратура УРСР звернула увагу керівництва МОГП республіки на численні факти порушення законності, допущені працівниками міліції при охороні та конвоюванні арештованих. Про це йшлося в Поданні першої заступниці прокурора УРСР К. І. Згурської від 30 вересня 1965 р. У документі наголошувалося, що протягом 1965 р. було виявлено численні факти порушень законності, допущені працівниками міліції під час охорони та конвоювання заарештованих. Перевірка законності утримання громадян у КПУ та розслідування окремих справ засвідчили, що в багатьох органах міліції охорона й нагляд за поведінкою осіб, які перебували під вартою, здійснювалися вкрай незадовільно. Унаслідок цього заарештовані грубо порушували режим утримання: підпилювали ґрати вікон, розбирали підлогу, влаштували ями для втеч і зрештою організовували втечі. Так, у ніч на 15 вересня 1965 р. з КПУ Комунарського МВМ Лутанської області через пролом у стелі, зроблений гаком від опалювальної батареї, здійснили

¹ Інструкція про порядок застосування примусового лікування та інших заходів медичного характеру щодо психічно хворих, які вчинили суспільно небезпечні діяння : від 14.02.1967 // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. : у 6 т. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ ; Харків : Мачулін, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період деєсталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). С. 795–798.

втечу: А. В. Куркін (п'ять разів судимий, засуджений за крадіжку та втечу до 12 років позбавлення волі), О. І. Зубко (арештований за зґвалтування) та Н. Г. Полунін (арештований за розкрадання). Як встановило розслідування, Куркін мав намір утекти, щоб убити голову Кримського обласного суду Панченка та народного суддю Красноперкопського району Остапенка¹.

Також почастишали випадки самогубств громадян, які перебували під вартою. Під час розслідування справ, порушених за цими фактами, було встановлено, що в низці випадків самогубці для реалізації своїх намірів скористалися предметами та речами, які мали бути вилучені під час їхнього розміщення в КПУ працівниками міліції. Особи, які несли службу з охорони КПУ, не забезпечували постійного нагляду за поведінкою заарештованих, не реагували на сигнали та заяви інших співкамерників про наміри таких осіб учинити самогубство. Так, заарештований за скоєння великого розкрадання Ш. Х. Лернер повідомляв іншим ув'язненим про свої наміри покінчити життя самогубством. Інспектор Могилів-Подільського РВМ Вінницької області Резнюк та черговий по КПУ Смотрук не перевірили ці дані і не вжили заходів для посилення нагляду за Лернером. 10 травня 1965 р. Лернер, перебуваючи в камері, на нарах із власного одягу зробив муляж людини і, виставивши його перед собою, повісився, прив'язавши скручену з білизни мотузку до ґрат вікна².

Також були встановлені факти, коли окремі працівники міліції поміщали громадян до КПУ без будь-яких підстав, а натомість не вживали заходів до негайного затримання та ув'язнення осіб, запідозрених у вчиненні злочинів. Наприклад, черговий Березівського РВМ Одеської області Шабает утримував у КПУ та залишив без нагляду Г. А. Аркушенка, який перебував у стані алкогольного сп'яніння і не вчинив жодного злочину. Аркушенку необхідно було надати медичну допомогу, але цього не зробили, і 2 лютого 1965 р. він помер у КПУ.

Окремі працівники міліції допускали й інші порушення правил, визначених Статутом з охорони, утримання та конвоювання заарештованих, затриманих. Відсутність належної пильності призводила до тяжких наслідків. Так, 28 серпня 1965 р. під час конвоювання до Борщівського РВМ Тернопільської області міліціонером М. І. Кугайвським із машини вистрибнув затриманий Лук'янчук, який від отриманих поранень помер. 5 січня 1965 р. на станції Помічна Одеської залізниці під час конвоювання затриманий за крадіжку О. М. Кірка кинувся під колеса товарного поїзда, що проходив поряд, і загинув³.

1 ГДА МВС України. Ф. 54. Оп. 1. Спр. 200. Арк. 195–200.

2 Там само.

3 Там само.

Керівництво МОПІ УРСР вживало заходів щодо покарання співробітників міліції, які порушували законність під час виконання обов'язків у сфері реалізації державної політики з виконання кримінальних покарань. Так, 23 січня 1965 р. Міністр охорони громадського порядку УРСР І. Х. Головченко видав наказ у зв'язку з вироком Луганського обласного суду у справі колишнього контролера наглядової служби Є. С. Федосенка.

У Наказі, зокрема, повідомлялося, що контролер наглядової служби підрозділу № ЯА-128/60 УОПІ Луганської області, молодший сержант Є. С. Федосенко, зловживаючи службовим становищем, систематично приносив до підрозділу й передавав ув'язненим – особливо небезпечним рецидивістам – продукти харчування та гроші. Частину продуктів, отриманих від родичів засуджених, він привласнював. Суд засудив Федосенка до трьох років позбавлення волі з відбуванням покарання у виправно-трудовій колонії загального режиму¹.

У листі Міністра внутрішніх справ УРСР І. Х. Головченка до Міністра внутрішніх справ СРСР М. О. Щолокова від 11 лютого 1969 р., де підбивалися підсумки роботи МВС УРСР за 1968 р., зокрема, зазначалося, що за цей період було досягнуто подальшого покращення діяльності виправно-трудових установ республіки. Основну увагу зосереджували на вдосконаленні політичного та трудового перевиховання засуджених. У 1968 р. серед ув'язнених кількість порушників зменшилася на 10,6 %, а випадків порушення режиму – на 6,5 %. Понад 2 250 ув'язнених з'явилися з повинною; значна частина засуджених добровільно й достроково відшкодувала завдані збитки та публічно засудила своє злочинне минуле. Для забезпечення трудового перевиховання засуджених на власному виробництві протягом 1968 р. у колоніях додатково збудували близько 32 тис. кв. м виробничих площ та встановили понад 2 тис. одиниць обладнання. Це дозволило підвищити зайнятість засуджених продуктивною працею до 38 %. План випуску валової продукції виконали на 109 %, а її обсяг зріс на 56,4 млн руб. Виробнича діяльність колоній і лікувально-трудових профілакторіїв у 1968 р. принесла 77,6 млн руб. прибутку, що на 12,4 млн руб. більше, ніж у 1967 р. Із цієї суми 44,6 млн руб. внесли до бюджету, а 30,1 млн руб. отримано від позабюджетної діяльності. Така робота дала змогу знизити витрати на утримання всього апарату внутрішніх справ².

Висновки

Як свідчать наведені документи, виправно-трудова політика радянського періоду історії України, під впливом залишків тоталітаризму,

¹ ГДА МВС України. Ф. 54. Оп. 1. Спр. 200. Арк. 204.

² ЦДАГОУ (Центр. держ. архів громад. об'єднань та українців). Ф. 1. Оп. 25. Спр. 216. Арк. 14–15.

характеризувалася репресивністю та суттєвими обмеженнями прав особи. Виправно-трудове право за своєю сутністю було заідеологізованим і малогуманним, а вже наприкінці 60-х рр. XX ст. відставало від потреб часу та вимог реальної державної та громадської протидії злочинності. Система виконання покарань унаслідок цього відзначалася надмірним централізмом, закритістю, фактичним ігноруванням прав людини та жорстким поводженням із засудженими. Історичний досвід переконливо свідчить, що ефективність виправлення та перевиховання засуджених, а також загальне зниження рівня злочинності можливі лише за умови поєднання суспільних потреб із державно-владними інтересами, які мають базуватися на цих потребах.

Список бібліографічних посилань: 1. Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І. Державна кримінально-виконавча служба України (історія та сучасність). Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2007. 352 с. 2. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування : монографія. 4-те вид., перероб. та допов. Одеса : Фенікс, 2011. 446 с. 3. Даль А. А., Абламський С. Є. Тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2017. 238 с. 4. Бараш Є. Ю. Адміністративно-правові засади управління державною кримінально-виконавчою службою України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2012. 445 с. 5. Григор'єв О. М., Іваньков І. В., Іваньков О. І., Олійник О. І. Кримінально-виконавча система України: історія і сучасність : навч. посіб. / за ред. В. В. Дрижака. Чернівці : ЧЮК ДДУПВП, 2013. 264 с. 6. Пузирьов М., Попружна А. Історико-правові засади становлення і розвитку слідчих ізоляторів як суб'єктів виконання судових рішень щодо засуджених та ув'язнених в Україні. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 136–144. DOI: <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-3-17>.

Надійшла до редколегії 13.06.2025

Прийнята до опублікування 06.08.2025

Grechenko V. A. Legal Regulation of Militia Activities in Implementing State Policy in the Sphere of Criminal Punishments Enforcement in the Ukrainian SSR in the mid-1960s

The article examines the main aspects of legal regulation of the activities of the militia of the Ukrainian SSR in implementing correctional labour policy in the mid-1960s. The correctional labour policy during the Soviet period, influenced by the remnants of totalitarianism, was characterised by repression and significant restrictions on individual rights. Correctional labour law was essentially ideological and inhumane, and by the end of the 1960s, it lagged behind the needs of the time and the requirements of real state and public counteraction to crime. The system of punishment was characterised by excessive centralisation, secrecy,

disregard for human rights and harsh treatment of convicts. The article emphasises that historical experience shows that the effective rehabilitation and re-education of convicts, as well as an overall reduction in crime, can only be achieved by combining social needs with state interests, which must be based on those needs. It shows how the 1967 amnesty was carried out in the republic. To organise it, the Ministry of Public Order of the Ukrainian SSR held a republican meeting of heads of regional correctional labour institutions, employees of special departments, heads of public order management departments and commandants of special commandant's offices. The study examines how the enforcement of punishments in the form of correctional labour without deprivation of liberty was regulated, how the militia exercised administrative supervision over persons released from places of deprivation of liberty, and what was the procedure for the compulsory treatment of mentally ill persons. It is noted that during the guarding and escorting of arrested persons, militia often violated the law, which led to serious consequences, including fatalities.

Keywords: Ukraine, 1960s, Ministry of Public Order of the Ukrainian SSR, police, penitentiary system, correctional labour policy.

